

4. Zemtsova, M.I. Features of cognitive activity of children with visual impairment / M.I. Zemtsova // Education and training of children with developmental disabilities. - 2013. - No. 3. - pp. 26-32.
5. Ananyev B.G. Features of space perception in children / B.G. Ananyev, E.F. Rybalko. - M.: Enlightenment, 1964– - 302 p.
6. Solntseva, L.I. Typhlopsychology of childhood / L.I. Solntseva. - M.: "Polygraph service", 2000. - 126 p.
7. Litvak, A.G. Psychology of the blind and visually impaired: manual / A. G. Litvak. - St. Petersburg: Publishing house of RSPU, 1998. - 271 p.
8. Solntseva, L.I. Psychology of education of children with visual impairment / L.I. Solntseva, V.Z. Deniskina. - M.: Tax Bulletin, 2004. - 320 p.

АУТИСТ БАЛАЛАРМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫС

Тусупбекова К.К.

«№4 Психологиялық- педагогикалық түзету кабинеті» КММ,
Қарағанды облысы білім басқармасы, Қарағанды

Аутизмге шалдыққан баланың өз проблемасын жеңуіне мамандар мен қоғамның барлық өкілінің көмегі аядай қажет, мұндай баланың қоғамда басқа адамдармен бірге өмір сүруге үйренуіне мүмкіндігі бар.

Елімізде аутизм туралы ақпарат аз, ал онымен күресіп жүргендер көп. Әлем бойынша 67 миллион адам аталған дертпен арпалысса, қазақстандықтардың үлес салмағы мыңнан асып жығылады. Елімізде аутизмі бар балалардың саны күрт өсуде. 2003 жылы 77 бала тіркелген болса, 3 жылдан кейін бала саны 255-ке жеткен, 2010 жылға қарай 326 бала тіркелген. Ал қазіргі таңда балалар аутизмі мың жарымға жуық балада байқалған. Аутизм ми жұмысының бұзылуынан туады. Мамандар аутизмнің 300-ге жуық себебін атап отыр. Бірақ нақты тұжырым, дәйекті дәлел жоқ. Ең алғаш аутизм туралы Э. Блейлер, Лео Каннер, О.С. Никольская, Г. Аспергер, А. Ретта, К.С. Лебединская сынды ғалымдар қарастырған. Қазіргі кезеңде аутизмді зерттеу өрісі кеңейіп отыр. Аутизм бала дамуындағы ауытқушылықтың ауыр түрі, ол әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың жоқтығын білдіреді. Симптом ретінде аутизм көптеген психикалық ауруларда кездеседі, бірақ кейбір жағдайларда ерте жастан байқалып, бала дамуына кері әсерін тигізеді. Бұл жағдайды ерте балалық аутизм синдромы дейді. Ол болса психикалық даму зақымдалуының бір нұсқасы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар бала бойында аутизмнің кейбір клиникалық көріністері байқалса, оны аутистикалық тұлғалық қасиеттер деп атайды. Нақты симптом ретінде 2-3 жасқа қарай қалыптасуы мүмкін [1].

Қазіргі уақытта аутизмнің нақты себептері анық зерттелмеген. Көп ғалымдардың деректері бойынша, аутизмі бар балалардың себебі орталық жүйке жүйесінің бұзылуы салдарынан болады. Тұқымқуалаушылық фактордың әсері мол екенін көптеген зерттеушілер мойындайды. Сонымен бірге мидың органикалық зақымдалуы да аутист балаларда жиі кездеседі. Тұқым қуалаушылық хромосомалық өзгерістер, зат алмасу өзгерістері, анасы жүкті және туу кезінде алған жарақаттар, нейроинфекциялар, тағы басқа жағдайлар барлығы да жағымсыз әсер ету мүмкіндігі бар.

Аутизмнің пайда болу себептерін түсіндіретін нақты дәлелденген ақпараттар өте аз. Бұрынырақ балаларға қызылшаға және шошқаборлыққа (свинка) қарсы егілетін екпе салдарынан пайда болады деген болжам болған. Бірақ уақыт өтісімен, көптеген зерттеулер нәтижесінде бұл болжам жоққа шығарылды. Ал, психоаналитиктердің ойынша, баланың алғашқы даму кезеңіндегі «ата-ананың эмоциялық салқындығы» да себеп болады [2].

Себептердің 1-тобы тұқым қуалаушылықпен байланысты. Кейбір мамандардың айтуынша, аутизм тұқым қуалайды және ол гендік деңгейде беріліп отырады. Кей жағдайларда бұл тұжырымның растығын дәлелдейтін мысалдар да бар,

себебі аутистік белгілер бір отбасының мүшелерінен байқалып жатады. Алайда ғалымдар аутизмге жауап беретін генді әлі күнге таба алған жоқ.

Себептердің 2-тобына хромосомалық (генетикалық) мутация, зат алмасудың туа бітті аурулары жатады. Кейбір генетикалық синдромдар мен зат алмасу ауруларының клиникалық симптомдарының қатарына аутистикалық белгілер де кіреді. Мұндай аурулардың қатарында сынғыш (фрагильді) Х-хромосома, Ретт, Мебиус синдромдары, сонымен қатар фенилкетонурия, мукополисахаридоз және басқалары бар.

Себептердің 3-тобы орталық жүйке жүйесінің түрлі себептермен зақымдалуымен байланысты.

Бүгінгі таңда арнайы педагогикада аутизмді оңтайлы әрі заманауи оқытудың әдіс-тәсілдері қарқындап дамып келеді. Оқытудың дәстүрлі және дәстүрлі емес инновациялық жолдарының сан алуандығы аталмыш ерекшелікті барынша жеңуге бағытталады. Әрине оның тиімділігі мен нәтижелі жақтарының бәрі, қолданушының дұрыс ұйымдастырып, жүйелі қолдана білуінде болса керек. Алайда, аутист балалармен жасалынатын психологиялық жұмысына аса көңіл бөлінбеген, сондықтан, осы зерттеуде бұл мәселенің шешімін іздестіру жолдары зерттелінбек.

Балаға психологиялық көмек көрсету кез-келген білім беру мекемесінің маңызды міндеті болып табылады. Әсіресе бұл психикасы бұзылған балаларға тиесілі. Мұндай ерекше санатқа аутист балалар кіреді. Аутист баламен, оның отбасымен психотерапиялық, психологиялық және педагогикалық жұмыс балалардың мінез-құлқын түзетуге, алаңдаушылықты, қорқынышты болдырмауға және жоюға, отбасылық қатынастарды түзетуге және нығайтуға, баланы тәрбиелеу бойынша жұмыс әдістері бағытталған.

Аутист бала ерекше назар аударуды қажет етеді. Мұндай балалар, ең алдымен, қоршаған әлемді тура қабылдайтындығына байланысты туындайтын қарым-қатынас қиындықтарынан зардап шегеді, сондықтан жанжал келеңсіз жағдайлары тек құрдастарымен ғана емес, ересектермен, ата-аналармен де туындайды. Аутист баланы оқыту мен тәрбиелеудің бастапқы кезеңінде маманға бейімдеу мүмкін емес, оған маман өзі бейімделуі керек. Міне тек осы ғана оның айналасында қолайлы орта құруға болады, аутист баланы дұшпандық және қауіпті әлемнен қорғаудың, сыртқы әлемді баланың ішкі әлемінен бөлетін кедергілерді азайтудың жалғыз жолы.

Аутист балалармен психологиялық жұмыс тәрбиелеу және оқыту үрдістерімен қатар жүйелі және жоспарлы түрде жүргізіледі. Бұл баланың әлемге бейімделуіне көмектеседі. Аутист балалардағы бұзылулар дәрежесін ескере отырып, олар үнемі өзгеріп отырады және жасына қарай өзгереді, сондықтан психологиялық қолдау мен көмек көрсету аясында біз түзетудің әртүрлі әдістерін ізденіп қолданамыз. Оларға ең алдымен арттерапия жатады. Музыкалық, хореографиялық сабақтар, шығармашылық белсенділік, кітап терапиясы, театр терапиясы арттерапияның ажырамас салалары. Музыкаға негізделген, шығармашылық белсенділікке енгізілген, сахналанған және драматизацияланған көркем шығармалар баланың әлеуметтенуіне, мұғалімдермен, психологтармен, басқа балалармен, ата-аналармен байланысуына көмектеседі. Балаларға психолог қамти алатын көркем әдебиетін оқуға арналған ұсыныс тізімдерін жасадық. Бұл орыс халық ертегілері, л. Н. Толстой, С.Я. Маршак, К. и. Чуковский, л. Н. Толстой, к. д. Ушинский, М. М. Пришвин.

Көмектің бұл түрі баланың өміріндегі барлық іс-әрекеттерді қамтиды, бастаманы ынталандырады, оның эмоционалды қажеттіліктерін белсендіреді және қанағаттандырады. Жалпы алғанда, кітап терапиясы-бұл тиімділікті асыра бағалау қиын әдістердің бірі. Бүгінгі таңда психологиялық жұмыстың ішінде кітаппен жұмыс жасау өте маңызды және негізгі функцияны орындайды, кітап терапиясы сауықтыру, жанды емдеу функциясын ойнайды.

Психокоррекциялық жұмыс бағдарламасын құру кезінде қарым-қатынас дағдыларының қалыптасу деңгейін, сондай-ақ балалардың сенсорлық қалауларын ескеріледі.

Түзету тәсілдерін таңдауға негіз болатын баланың коммуникативті және танымдық дамуының жеке ерекшеліктері қарастырылады. Баланың бойында қорқыныш пен жоғары сезімталдықтың болуы арттерапияның өту мәнеріне және оның нәтижесіне әсер етеді.

Аутист балалардың ерекшеліктері жеке және әртүрлі болғандықтан, олармен жасалынатын жұмыс түрлері де әмбебап болмайды. Арт-терапия табиғатта полиморфты болғандықтан, бұл баланың интеллектуалды дамуына қарамастан, қабылдаудың әртүрлі арналарына әсер етуге, сенсорлық саланың ерекшелігін, стереотиптерді ескеруге мүмкіндік береді.

Баланы арт-терапиялық процеске тиімді қосу үшін жағымды әсер ету құралдарды дұрыс таңдауды қамтамасыз ету керек, яғни қабылдаудың таңдаулы арнасына аудио, тактильді немесе визуалды бағытын қарастырады.

Аутист балалардың сенсорлық қалауларын ескере отырып, сабақтың үш түрі таңдалды:

- кинестетикалық қабылдауы басым балалар үшін - құм терапиясы;
- белсенді аудио қабылдау арнасы бар балалар үшін - музыкалық және би терапиясы;
- визуал балаларға көрнекілікті ойлау қабілетін дамыту үшін - изотерапия.

Құм терапиясы – адамға өзінің жан дүниесіндегі «Мен», өзін танытуға, өзіне өте маңызды, жан тебіренерлік және құпиясының ашылуына көмектеседі.

Құм терапиясын қолданудағы мақсаты: бала өзін жайлы, қорғалған күйде сезініп, шығармашылық белсенділік танытатын табиғи стимулдық орта қалыптастыру.

Құм терапиясының маңыздылығы:

- Сөзбен айтып жеткізе алмайтын ойлаумен қобалжуларды сыртқа шығаруға көмектеседі.

- Бала құммен ойнай отырып, сенсорикасы мен моторикасын дамытады.

Құм терапиясын 3 жастағы балалармен бастауға болады. Кейбір адамдар бұл әдісті психоанализге әкеледі деп ойлайды, бірақ менің тәжірибиемде терапияның еркін әдіс екені көрсетіледі. Мысалы: көгілдір түсті құмзар, онда бала мен ересек бірлесе ойнайды. Ойында ойыншықтар қолданылады. Бала тек бөбекжайда ғана емес, ата-анасымен өзен жағалауында да бос уақытты ұтымды пайдалануға болады.

Құм терапия – аутист балаларға үлкен мүмкіндік. Бала құммен алуан түрлі мүсіндер жасау арқылы өзінің сана-сезімін байытады. Құмдық терапия – ол баланың уайымдау немесе қайғыру сәтін ашып көрсете алады, ол жағдайда балаға көңілін көтеруге жол салады. Бала құммен ойнай отырып, өзінің бойындағы ауыр сезімді ұмыта бастайды. Сонымен қатар, ойын үстінде өзінің көңіл-күйін көтерумен бірге, өзін-өзі емдей бастайды. Құм ерекше нәрсе. Кейде біздер қолымызды құрғақ құмға салсақ, өзімізді шөлейт аймақта жүргендей сезінуіміз мүмкін. Құмдық терапияда бұрыс немесе дұрыс композиция деген жоқ. Түрлі мүсіндер жасай алады, оны қайтадан бұзып, қайта қалпына келтіруге болады. Бала осы бағыт-бағдармен әрекеттеніп отырып, өзін-өзі сиқыршы тәрізді сезінеді. Бала құммен ойнауда сындырудан, майыстырудан, жаңа мүсіндер құрастырудан қорықпай айналысады. Құмдық терапия – оқуды, білімді талап етпейді. Бұл терапияның маңыздылығын әлем дәлелдеген.

Музыкалық терапия - бұл кез-келген көріністе әр түрлі музыканы қолдана отырып, мұғалім мен балалардың өзара әрекеттесу формасы. Бүгінгі күні бұл тенденция балабақшаларда және басқа мектепке дейінгі мекемелерде өте танымал.

Әдетте, музыкалық терапия мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыста қолданылады, басқа түрлерімен қатар - изотерапия және т.б. Кешенді тәрбиелеудің барлық осы әдістері нәрестелердегі түрлі эмоционалдық ауытқуларды, қорқыныштарды, психикалық ауытқуларды түзетуге қабілетті. Аутист балаларды емдеуде арт-терапиядағы музыкалық терапияның орны маңызды.

Балалар тобындағы музыкалық терапияны келесі формаларда көрсетуге болады:

- музыка тыңдау;
- хормен ән айту;
- би;
- өзіңіздің жеке музыкалық шығармаларыңызды жасау және оларды аудио тасымалдаушыларға жазу;
- қарапайым музыкалық аспаптарда ойнау және т.б.

Топтық формада басқа, балаға әсер етудің жеке формасы жиі қолданылады. Бұл жағдайда мұғалім немесе психолог баламен музыкалық шығармалар арқылы қарым-қатынас жасайды. Әдетте бұл әдіс балада қандай да бір психикалық бұзылулар немесе дамуында ауытқушылықтар болған жағдайда қолданылады. Көбінесе мұндай жағдай нәресте бастан кешірген стресстен кейін пайда болады, мысалы, ата-анасының ажырасуымен байланысты.

Сонымен қатар, музыкалық терапия баланың сенсорлық дамуына ықпал етеді және сөйлеу функцияларының белсенділігін арттырады. Бүгінгі таңда көптеген логопедтер мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс кезінде музыкалық терапия элементтерін қолдануға тырысады, мұндай сабақтардың ерекше жоғары тиімділігін атап өтеді.

Изотерапия - танымал арт-терапия саласының бірі. Осы терминге сәйкес әртүрлі өнер туындыларына негізделген балалармен барлық әрекеттерді түсін.

Бірінші рет изотермия екінші дүниежүзілік соғыс кезінде Еуропадан Америка Құрама Штаттарына шығарылған балалармен жұмыс істеуде психологиялық түзету әдісі ретінде пайдаланылды. Бұл балаларға ең ауыр психологиялық жарақаттармен күресуге және қалыпты өмірге қайта оралуға көмектесті.

Бүгінгі күні балалармен жұмыс істеуде изотермикалық әдістерді қолдану заманауи психологтар мен ағартушылар арасында өте танымал.

Балалармен қарым-қатынас кезінде бейнелеу өнеріне қатысты кез келген материалдар - бояулар, қарындаштар, пластилин, түрлі-түсті қағаз және т.б. пайдаланылады, бұл өз кезегінде өнер туындыларының белсенді түрінде қолданылады.

Түйіндей келе, аутизмі бар балаларға психологиялық көмек көрсету жұмысы, оларды қоғамдық ортаға бейімдеу, өзінің қатарлас құрбыларымен қарым-қатынасқа түсуін бақылау, отбасымен, арнайы мамандармен қарым-қатынасын, әлеуметтік педагог, психолог, логопед тарапынан қолдау табуы қажет. Аутист балалармен психологиялық жұмыс түзету-педагогикалық көмек көрсету шараларын жүргізуде кешенді формасының маңызы зор.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Щипицина Л.М. Детский аутизм. Хрестоматия: учеб. пособие для студ. высш. и средн. пед. психолог. и мед. учеб. заведений. СПб.: Дидактика Плюс, 2001. С. 13-14.
2. Мамайчук И.И. Помощь психолога детям с аутизмом. СПб.: Речь, 2007. С. 23-25.
3. Аршатская О.С. Психологическая помощь ребенку раннего возраста при формирующемся детском аутизме //Дефектология. 2005.-№ 2. С. 46-56.

ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГ ТҰЛҒАСЫНА ҚОЙЫЛАТЫН КӘСІБИ ТАЛАПТАР

¹Тұлғабайқызы Н., ²Рымханова А.Р.

¹«Болашақ» университеті, Қызылорда

²Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды

Қазіргі кезде білім беру саласында педагогикалық қызметтің беделі мен заманауи педагогтің кәсіби стандартына үлкен көңіл бөлініп отыр. Білім берудегі жүзеге асып жатқан әртүрлі реформалар, ең алдымен, еңбек нарығы мен білім саласындағы бәсекелестікке дайын, кәсіби кәсіпкерлік жоғары педагогикалық кадрлардың болуын талап етеді. Заманауи маман тұлғасына қойылатын талаптар қоғам дамыған сайын жоғарылай береді, себебі мұның барлығы әлемдік үрдіс болып табылады.

Біздің елімізде педагог мамандардың кәсіби біліктілігінің стандарты әзірленді, сонымен қатар Қазақстан Республикасының «Педагог мәртебесі туралы» Заң қабылданғаны мәлім. Бұл құжаттардың мақсаты – әлемдік педагог тұлғасына қойылатын әлемдік деңгейдегі талаптарға сәйкес мамандар даярлау және педагог кәсібінің жеке тұлғалық-кәсіби, құқықтық және әлеуметтік-экономикалық жақтарын реттеу.